

Návrat dítěte do původní rodiny

závěrečná zpráva z realizace projektu

Realizátor projektu: Poradna pro občanství/Občanská a lidská práva

Finančně podpořeno: Nadace Terezy Maxové

Doba realizace projektu: 1. 4. 2002 – 31. 3. 2003

Obsah závěrečné zprávy

1. Úvod do problematiky projektu

2. Cíle projektu

3. Ústavní výchova

4. Cílové skupiny

A/ Rodiče

B/ Děti

5. Metody řešení projektu

A/ Sociální a právní poradenství

B/ Legislativní podněty, sledování legislativních návrhů

C /Spolupráce se státními úřady

D/ Propagace, publikační činnost, metodické příručky

6. Poskytované sociální služby a jiné související aktivity

A/ Sociální poradenství

B/ Právní poradenství

C/ Asistence

D/ Mediace

E/ Domácí příprava dětí

7. Šetření OSPOD a možné interpretace šetření

8. Koncepce krajských úřadů

9. Klienti, kteří se zúčastnili projektu

10. Problémy, které se vyskytly během realizace projektu

A/ OSPOD

B/ Ústavní zařízení

C/ Klienti

11. Doporučené změny

A/ Legislativní

B/ OSPOD, pověřené obce

C/ Zařízení pro výkon ÚV

D/ Vězeňský systém

E/ Soudy

12. Rozpočet projektu

13. Pokračování projektu

1. Úvod do problematiky projektu

Zákon o sociálně – právní ochraně dětí upravuje ústavní a ochrannou výchovu. Paragrafy hlavy V. definují povinnost orgánu sociálně – právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) navštívit dítě s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou nejméně jednou za šest měsíců. Mimo jiné pracovnice tohoto orgánu zjišťuje, jak se vyvíjejí vztahy mezi dítětem a rodiči. Toto ovšem zjišťuje v zařízení a ne kontaktem s rodiči. Sociální pracovnice, také vzhledem k rozsahu své práce, není schopna zajišťovat návštěvy rodičů, sanaci rodiny a snažit se o případný návrat dítěte zpět do rodiny. Její povinnost toto dělat je stanovena pouze velmi obecně v zákonu o sociálně - právní ochraně dětí, 359/1999 Sb.

Zákon o výkonu ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péči ve školských zařízeních (dále jen zákon o ÚV) vstoupil v účinnost od 1. 7. 2002, tedy během realizace projektu. Zákon pouze popisuje stávající stav ústavní péče, nepřináší žádné nové koncepce. Výjimku tvoří zlepšení, kdy děti budou žít v rodinných buňkách, kde bude max. osm dětí v jedné buňce. Zákon umožňuje řediteli zařízení zakázat dítěti odjezd domů, což je podle našeho názoru v rozporu s Úmluvou o právech dítěte, např. články 3, 5 a 9.

Především však tento zákon neřeší a ani řešit nemůže celkovou koncepci náhradní rodinné péče u nás a nepokládá si zásadní otázku proč je tolik dětí v ústavní péči a zda je vždy uděláno vše pro to, aby ústavní výchova byla až posledním řešením problému rodiny a dítěte. V oblasti náhradní rodinné péče chybí koncepce státu, snahou nestátních organizací je projekt Proměna realizovaný občanským sdružením DOM, který se zabývá koncepčními změnami náhradní rodinné péče a ústavní výchovy u nás.

S rodinami postiženými nebo ohroženými sociálním propadem se tak zachází stejně jako s rodiči, kteří své děti týrají, zneužívají nebo jinak ohrožují jejich život nebo výchovu. Děti jsou odebrány na základě předběžných opatření často i kvůli hygienickým nedostatkům v bytě nebo neschopnosti zajistit si vlastní bydlení. Tyto prostředky jsou přitom v dané situaci zcela neadekvátní a jejich důsledky jsou katastrofální. Rodiny, které ztrácejí nebo ztratily schopnost plnit své funkce ekonomické, jsou schopny nadále plnit funkce citové. Odebráním dětí rodina ztratí motivaci ke zlepšení svých ekonomických a společenských funkcí a její citové funkce zakrňují. Po vyřešení ekonomických problémů rodiny však nenásleduje automatický návrat dítěte domů, ale rodiče musí u soudu zrušení ústavní výchovy navrhnout a projít složitým a dlouhým řízením, aby dostali dítě zpět domů. Dítě je často umístěno do ústavu velmi daleko od bydliště rodičů. O tom, kam půjde, rozhodují diagnostické ústavy, které se řídí hledisky naplněnosti ústavů spíše než hlediskem zachování citových vazeb dítěte,

vzdáleností ústavu od bydliště rodičů, a to i přesto, že ze zákona o ústavní výchově mají za povinnost umístit dítě, co nejbližší bydlišti rodičů.

Rodiny většinou postrádají jakékoliv komplexní poradenství o tom, jak mají postupovat, aby u soudu prokázaly, že jsou schopny opět své rodičovské povinnosti plnit, popřípadě co pro to ještě musí samy udělat. Stejně jsou na tom také rodiny ohrožené sociálním propadem. Rodiny, jimž byly odebrány děti nebo jimž odebrání dětí hrozí, jsou většinou poznamenány nedůvěrou k pracovníkům OSPOD, nebo dokonce strachem z nich vyplývajícím ze špatných zkušeností s těmito pracovníky. Pracovníci, od nichž je možno očekávat specifické znalosti a dovednosti v oblasti rodinných vztahů a péče o děti, tak nemají příležitost s těmito rodinami spolupracovat, protože rodiče za nimi většinou sami nepřijdou. Poradenství poskytované neziskovými subjekty je většinou buď výlučně právní, nebo jde o poradenství v otázkách týkajících se pouze jednoho faktoru sociálního propadu, např. zaměstnání.

Podle našich zkušeností není v převážné většině rodin s výše uvedenými problémy vůbec nezbytné realizovat tak razantní a krutý zásah, kterým odebrání dítěte z rodiny bezesporu je. Negativní dopady sociálního propadu je možno kompenzovat a základní funkce rodiny, projevující se ve schopnosti děti vychovávat a pečovat o ně, obnovit nebo zachovat.

2. Cíle projektu

Cíle projektu byly velmi stručně popsány v původním znění projektu, během realizace se ovšem ukázala potřeba stanovit si další i pro další pokračování projektu, tzn. cíle dlouhodobějšího charakteru. Dalším zásadním cílem byla také prevence umístování dětí do ústavní výchovy, ne jenom jejich návrat z institucionální péče.

Projekt si kladl především tyto cíle:

- přispět k integraci sociálně slabých posílením jejich důstojnosti a soběstačnosti jako šanci k tomu, aby se stali nebo zůstali rovnocennými členy společnosti
- snížit počty dětí, které jsou umístovány do zařízení náhradní výchovy z důvodu nefunkčnosti rodiny nebo jejich sociálních problémů
- umožnit dětem umístěným do ústavních zařízení návrat do domácího prostředí jejich původní rodiny
- překonat důsledky sociálního vyloučení sociálně slabých rodin, které se projevují v umístování dětí do ústavních zařízení
- pozitivně ovlivnit snižování četnosti případů nekvalitně poskytovaných sociálních služeb těmto rodinám

- přispět ke zvýšení realizace práva dětí vyrůstat v přirozeném prostředí rodiny
- rozšiřovat nabídku i typologii sociálních služeb, které reagují na nepříznivé sociální situace, a to testováním využitelnosti dalších typů sociálních služeb v závislosti na potřebách cílových skupin
- posílit kapacitu sociálně slabých rodin, tak aby byly schopny aktivně a účelně uplatňovat svá práva a nároky a tím přispět k naplňování jejich základních práv a svobod
- podpořit rovný přístup sociálně slabých rodin k občanskému a osobnímu uplatnění

3. Ústavní výchova

Podle údajů Ministerstva zdravotnictví, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva práce a sociálních věcí žije v České republice přibližně 20 000 dětí v ústavních zařízeních. Dostupné údaje ukazují na důsledky dlouhodobého pobytu těchto dětí v prostředí, které se propastně odlišuje od přirozeného prostředí rodiny. Již v době života těchto dětí v zařízeních se projevuje deficit citového života. Po dosažení dospělosti a propuštění z těchto zařízení se musí tyto děti vyrovnávat s celkově nízkou schopností samostatného života, projevující se zejména v malé schopnosti samostatně hospodařit, poradit si v běžných životních problémech, neschopnosti navazovat a udržovat stabilní vztahy i běžný kontakt s širší společností. V rámci dřívějších projektů naše organizace zjistila, že stovky dalších dětí jsou ohroženy umístěním do ústavních zařízení nikoliv proto, že by o ně jejich biologičtí rodiče neměli zájem, ale protože v důsledku sociálního propadu rodiny není tato rodina schopna plnit své základní funkce. Sociální propad se projevuje nejprve ztrátou zaměstnání, popř. dlouhodobou nezaměstnaností rodičů, následovanou ztrátou bydlení nebo nevyhovujícím hygienickým a technickým stavem bydlení rodiny. Umístěním dítěte do ústavního zařízení sociální pracovníci často řeší svou neschopnost nebo nemožnost adekvátně reagovat na problémy sociálně slabých rodin. Odebírání dětí z rodin a jejich umístění do ústavní péče je doprovázeno emočním stresem dětí i rodičů a narušením vztahů rodiny k celé společnosti. V průběhu pobytu v zařízeních pak hrozí destrukce rodinných vztahů a rodiče takových dětí jsou ohroženi dalším sociálním propadem, jehož příčinou je rezignace a ztráta aspirací.

4. Cílové skupiny

A/ Rodiče

První cílovou skupinou jsou rodiče, jejichž děti jsou v ústavní výchově, nebo jimž odebrání do ústavní výchovy hrozí. Charakteristickým znakem této cílové skupiny je ekonomické nebo společenské selhání nebo ohrožení ekonomickým selháním, které ohrožuje nebo které způsobilo umístění dětí do ústavního zařízení. Jeho formou je např. umístění rodiče do výkonu trestu nebo vazby (nikoliv za trestný čin spáchaný na dítěti), dlouhodobá nezaměstnanost, která vyústila ve ztrátu bydlení nebo ohrožení ztrátou bydlení, nebo obtíže při kontaktu se státními orgány, kdy má ohrožení dítěte vysloveně povahu sankce za jednání rodiče.

Druhým charakteristickým znakem vymezujícím cílovou skupinu rodičů je zachování citových vazeb k dítěti, které se projevuje soustavným zájmem o dítě a přáním získat je zpět domů. V tomto smyslu patří do cílové skupiny nejen otcové a matky dětí, ale podle okolností i další blízcí rodinní příslušníci schopní umožnit dítěti život v přirozeném prostředí rodiny – dědečkové nebo babičky, tety, strýcové a sourozenci. Z projektu jsou vyloučeni všichni rodiče, kteří týrali nebo zneužívali své děti.

B/ Děti

Druhou cílovou skupinou projektu jsou děti rodičů z první cílové skupiny. Charakteristickým znakem této cílové skupiny jsou důsledky sociálního propadu těchto rodin a důsledky umístění dětí do ústavních zařízení. Zejména se jedná o problémy záškoláctví, školního selhání, zdravotní problémy a poruchy sebevědomí a osobnosti, které se navenek často projevují jako poruchy chování. Dalším znakem této cílové skupiny je citová vazba dětí k rodičům a naopak. Tyto děti chtějí žít s rodiči v rodině, pokud jsou již dostatečně rozumově vyspělé aby takové přání mohly vyjádřit, právě tak jako rodiče chtějí žít s nimi.

5. Metody řešení projektu

A/ Sociální a právní poradenství

Bylo plánováno jako hlavní a výchozí metoda řešení projektu. Cílem obou druhů poradenství bylo zlepšení či navázání vztahů dítěte s původní rodinou nebo návrat dítěte do rodiny. V průběhu realizace projektu se ukázalo, že u některých rodin poradenství nestačí, a proto bylo aktuálně bylo zařazeno několik dalších aktivit (viz bod č. 6). Podrobnější popis obou typů poradenství je také popsán v bodu č. 6.

B/ Legislativní podněty, sledování legislativních návrhů

Podíleli jsme se na připomínkování zákona o ÚV. Naše legislativní podněty si osvojily poslankyně Dundáčková a Šojdrová a navrhly je jako změny v zákoně. Tyto podněty byly přijaty všechny, až na jednu výjimku.

Už po přijetí zákona jsme se sešli s poslankyní Šojdrovou, která se o danou problematiku zajímá a byla domluvena další spolupráce. Poslankyně má zájem o všechna s ní probraná témata a přislíbila aktivní pomoc při zjišťování různých úprav NRP, ústavní výchovy, práce s rodinami v EU. Dále proběhla schůzka s poslancem Karáskem, který se konkrétně nejvíce zajímal o pravomoc ředitele ústavního zařízení – zákaz odjezdu dítěte domů. On přislíbil účast na možné legislativní změně tohoto problému.

Byla podána ústavní stížnost na nařízení ústavní výchovy z bytových důvodů (finanční odměna advokáta je hrazena z prostředků jiného projektu), zatím v této věci není rozhodnuto.

Byla podána správní žaloba na rozhodnutí Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy o přemístění (resp. nepřemístění) dítěte blíže k bydlišti rodičů, jak to umožňuje zákon o ústavní výchově.

Doufáme, že pokud obě záležitosti dopadnou ve prospěch klientů, bude to mít v budoucnosti dopad precedentního charakteru i na další rozhodování ve stejných věcech.

C /Spolupráce se státními úřady

Všem okresním úřadům (od 1. 1. 2003 pověřeným obcím) byla rozeslána informace o projektu, včetně letáků. Některé úřady projevíly zájem o spolupráci na projektu, byli to ovšem spíše jednotlivci, než úřady jako celek. Jednalo se především o romské poradce, kteří se stali našimi nejužšími spolupracovníky ze státní sféry. Dá se říci, že zájem ze strany úřadů o nové typy služeb je velmi malý.

D/ Propagace, publikační činnost, metodické příručky

Informace o projektu byly zveřejněny v časopise Romano Hangos, Amaro Gendalos a Nový prostor. Byl vysílán rozhovor o projektu na stanici Radiožurnál. Byly vytištěny letáky s informací o projektu a ty byly rozeslány na všechny okresní a krajské úřady, dále neziskovým organizacím (např. Vzájemné soužití, Člověk v tísni). Letáky také byly distribuovány vždy při terénní práci v rodinách.

6. Poskytované sociální služby a jiné související aktivity

Podle původního zadání projektu měly být poskytovány dvě sociální služby – sociální a právní poradenství. Velmi záhy se ukázalo, že pro některé rodiny je poradenství naprosto nedostačující, že nestačí jen sdělit rady a informace, napsat různá podání, ale že potřebují

někoho, kdo s nimi vzniklé problémy bude řešit, někoho, kdo je bude podporovat a provázet. Z toho vyplynula potřeba dalších sociálních služeb – terénní asistence, mediace a aktivity – domácí příprava dětí.

Popis sociálních služeb a aktivit

A/ Sociální poradenství

- vyhledávání a poskytování informací o dalších navazujících službách. Jde např. o informace o dávkách státní sociální podpory, které mohou klienti využít, o nabídce azylových domů, služeb zaměstnanosti apod.
- poskytování rad a doporučení týkající se žádoucího chování klientů. Jde např. o doporučení ohledně splátkových kalendářů na dluhy na nájmem a službách, o vhodných způsobech řešení výchovných problémů dětí ve škole, o možnostech dohledových opatření, která minimalizují riziko umístění dítěte do ústavního zařízení, apod.
- aktivní pomoc při jednání s úřady a dalšími subjekty. Jde o zastupování a doprovázení klientů při jednáních na úřadech, např. jednání v ústavním zařízení, na odboru sociálně-právní ochrany dětí, ve škole, na obecním úřadě ohledně přidělení bytu, s majitelem domu, kde rodina bydlí, s vedením nebo sociální pracovníci věznice apod.
- zpracování písemných podání v zájmu klienta, pomoc s listinami – vyplňování úředních dokumentů, formulářů, psaní dopisů v úředním styku

B/ Právní poradenství

- vyhledávání a poskytování právních informací. Podle našich zkušeností jde zejména o informace z oblasti občanského a rodinného práva, dále problematiky sociálního zabezpečení a trestního práva (výkon vazby a trestu)
- nahlížení do spisů klienta za účelem získání nových skutečností
- zpracování písemných podání různého druhu včetně žalob a odvolání k soudu nebo správním orgánům. Tato součást právního poradenství se zaměřuje na posílení právního postavení klientů a jejich aktivního přístupu k hájení svých práv
- zastupování klientů při jednání se správními úřady nebo soudy. Tato součást právního poradenství bude klientům nabízena pouze v odůvodněných případech, kde skutečně dochází k porušování práv klientů, kteří by jinak mohli na svých právech utrpět újmu.

C/ Asistence

Tato aktivita se uplatňovala zejména s ohledem na posilování ekonomické a sociální soběstačnosti rodin. Na počátku jsou s rodinou stanoveny cíle spolupráce a je vypracován

individuální sanační plán. V individuálním sanačním plánu jsou stanoveny konkrétní problémy v rodině, kroky, které by mohly vést k vyřešení problémů a jejich pořadí, poté se kroky provedou a následuje hodnocení. Při asistenci se jedná o návštěvy přímo v domácnostech klientů, minimálně 2krát měsíčně, dle potřeby i častěji. Ukázalo se, že na začátku spolupráce jsou vhodnější návštěvy jedenkrát týdně. Jednalo se zejména o pomoc při krocích, které tvoří přímé předpoklady pro sanaci rodiny. Používané metody práce byly např. rozhovory, aktivní naslouchání, podpora. Při těchto návštěvách je asistent plně k dispozici rodině a řeší s ní její aktuální problémy, podporuje a posiluje rodičovské dovednosti, snaží se o zlepšení úrovně výchovy dítěte.

D/ Mediace

Tato aktivita se uplatnila v případech, kdy problém klientů spočíval nebo vyplýval ze sporu či z konfliktu. Jejím cílem bylo ovlivnit postavení klienta pomocí řízeného jednání s druhou stranou sporu nebo konfliktu, které probíhalo ve spolupráci s klientem, ale v případech vyhocené situace nebylo zahajováno v jeho přítomnosti. Úkolem mediace je v tomto případě nejprve odstranit konfrontační stránky problému a dospět k racionálnímu řešení, zpravidla pro obě strany přijatelnému kompromisu. Podle našich zkušeností se tato služba velmi dobře uplatňuje při odstraňování konfliktu s úřady, který často brání řešení existujícího problému, ale i tehdy, jde-li o řešení problému porušování povinností vyplývajících z nájemního vztahu. Mediace probíhá v rámci potřebného počtu oddělených jednání (s každou ze stran zvlášť) a měla by být ukončena společným jednáním s oběma stranami, kde jsou probrány všechny problematické otázky. Mediace končí přípravou řešení (smlouva) přijatelného pro obě strany, které je pak prezentováno při společném jednání a v pozitivním případě přijato. Mediační jednání mohou být vedena v kanceláři projektu, ale i v rámci výjezdu v terénu, např. v bytě klienta, na úřadě, ve škole apod.

E/ Domácí příprava dětí

Zahrnuje doučování dětí, motivace k lepší docházce do školy, zajišťování volnočasových aktivit a motivaci k dalšímu vzdělávání. Domácí přípravu dětí zajišťovali pracovníci projektu a dobrovolníci.

7. Šetření OSPOD a možné interpretace šetření

Bylo obesláno 98 okresních, resp. obvodních úřadů. Jedenáct nereagovalo ani na další výzvy k vyplnění dotazníku, přestože jim to zákon ukládá. Deset dotazníků nelze zpracovat. Následující údaje jsou ze 77 dotazníků, tedy ze 77 okresů, resp. obvodů v ČR (dále jen respondenti). Některé dotazníky byly zpracovány velmi podrobně a pečlivě, v jiných jsou

uvedeny pouze statistické údaje. Některé odpovědi nebylo možno zpracovat, proto je u každého údaje uvedeno z kolika odpovědí byl zpracován.

Soud vyhověl 82,8 % návrhům OSPOD na nařízení ústavní výchovy v roce 2001. Údaje jsou zpracovány od 70 respondentů. Soud vyhověl v 96,6 % návrhům OSPOD na zrušení ústavní výchovy v roce 2001. Údaje jsou zpracovány od 74 respondentů. 93,7 % návrhům na zrušení ústavní výchovy zákonných zástupců, které OSPOD v roce 2001 podpořilo, soud vyhověl. Údaje jsou zpracovány od 67 respondentů. Ze všech předchozích údajů vyplývá, že soud rozhoduje spíše na základě názoru OSPOD než na základě vlastního šetření, platí tedy (minimálně v 83 % případů), že to co doporučí OSPOD soud akceptuje.

64,9 % návrhům na ústavní výchovu předcházelo některé výchovné opatření. 27,5 % žádné výchovné opatření nepředcházelo. U zbývajících 7,6 % nelze toto určit. Údaje jsou zpracovány od 69 respondentů. Téměř třetině rodin jsou odebrány děti bez předchozího varování. Pokud dojde k situaci ohrožující zdraví nebo život dítěte, je třeba zasáhnout ihned. Dá se ale pochybovat o tom, že by tomu tak bylo u necelé jedné třetiny rodin. Spíše by mohl údaj svědčit o krátkém čase, který pracovnice OSPOD stráví terénní prací v rodině předtím než přikročí k návrhu na nařízení ÚV.

Na otevřenou otázku „Jakým způsobem rodinám pomáháte?“odpověděly OSPOD takto (řazeno dle četnosti):

26x poradenství

20x zajištění či zprostředkování odborných vyšetření, návštěv odborníka

19x pomoc při zajištění bydlení

18x návštěvy v rodinách

16x vyřizování nebo pomoc při vyřizování dávek státní sociální podpory

16x navázání spolupráce s jinými státními orgány či nestátními organizacemi

15x pohovory, rady

11x udržování kontaktu rodiny s dítětem

8x pomoc při zajištění zaměstnání

7x hmotná a finanční pomoc

7x právní a sociální pomoc a ochrana

6x souhlas s propuštěním dítěte do rodiny

5x vyřizování dokladů

5x kontrola rodiny, vedení rodiny

Odpovědi, kde se shodlo méně než pět respondentů nejsou zařazeny. Na tuto otázku odpovědělo 67 respondentů. Dle našeho názoru a zkušeností není možné za pomoc rodině brát kontrolu a vedení rodiny a souhlasy s propuštěním dětí z ústavu domů.

Z dětí umístěných v ústavní výchově jezdilo v roce 2001 na prázdniny domů 59,3 % dětí. Údaje jsou zpracovány od 71 respondentů. Otázkou je, proč téměř dvě třetiny dětí jezdí domů na prázdniny, ale doma žít nemohou. Z dětí umístěných v ústavní výchově jezdilo na víkendy v roce 2001 domů 39,7 %. Údaje pochází od 70 respondentů. Viz předchozí komentář.

Další otevřenou otázkou „Máte nějaká doporučení k nařizování ÚV?“, odpověděli respondenti takto (řazeno dle četnosti):

9x urychlení, zpružnění řízení o ÚV

4x velká vzdálenost dítěte od rodiny

2x dávat přednost DD rodinného typu

2x chybějící internátní zařízení pro pobyt dětí ve všední dny

2x malý výběr typů zařízení

2x zlepšit spolupráci DgÚ s OSPOD

2x zlepšit opatření proti útekům ze zařízení

Odpovědi s četností menší než jedna nejsou uvedeny. Některé odpovědi nebyly zpracovány, protože vůbec nereagovaly na tuto otázku. Na tuto otázku odpovědělo 31 respondentů.

8. Koncepce krajských úřadů

Byly obeslány všechny krajské úřady s žádostí o zaslání dvou koncepcí, a to koncepce náhradní rodinné péče (dále jen NRP) a koncepce pro práci s romskou komunitou. Osm krajů nemá koncepci NRP, jeden má, pět vůbec neodpovědělo. Osm krajů nemá koncepci pro práci s romskou komunitou, čtyři mají, dva neodpověděli. Je zarážející, že některé kraje nevidí důležitost v těchto koncepcích, vývoj na tomto poli stagnuje. Kdybychom pominuli všechny rozměry mravní, psychologické, sociální, emoční atd., tak z ekonomického hlediska je ústavní výchova velmi drahá – cca 250 tisíc Kč na jedno dítě v ústavu za rok. Kdyby namísto toho kraj platil terénního sociálního pracovníka, který by s několika rodinami pracoval, kraj by vynakládal finanční prostředky pouze za plat pracovníka.

9. Klienti, kteří se zúčastnili projektu

Celkově se na nás během realizace projektu obrátilo 237 klientů. Z toho bylo 155 dětí, 82 dospělých, dohromady 64 rodin, 24 klientek - dospělých bylo ve výkonu trestu (dále jen VT).

V následující tabulce je uveden stav na konci projektu, kde se děti nacházejí, kolik návrhů k soudu na zrušení/nařízení ÚV je podáno atd. Důležitou informací je, že celkem třináct dětí je zpět ve svých rodinách a u osmi dětí je podán návrh na zrušení ústavní výchovy, čeká se na soudní líčení. U dvou dětí byla během projektu nařízena ÚV a u tří dětí byl podán návrh na nařízení ÚV.

Děti doma (nebyly v ÚV)	65
Děti v NRP	4
Děti v ústavním zařízení	57
Děti odmítnuté(resp. rodiče)	2
Děti ve výkonu trestu	1
Děti zpět doma (byly v ÚV, nyní zpět doma)	13
Děti v ústavu a podán návrh na zrušení ÚV	8
Děti doma a podán návrh na nařízení ÚV	3
Děti byly doma, nyní nařízena ÚV	2
Děti celkem	155

Následující tabulka ukazuje z jakých krajů byli klienti. Vyjma jednoho kraje (Zlínského) jsme působili ve všech krajích.

Kraj	Počet klientů z kraje
Praha	72
Středočeský	42
Ústecký	31
Hradecký	21
Jihočeský	18
Pardubický	13
Liberecký	9
Plzeňský	8
Vysočina	8

Jihomoravský	6
Moravskoslezský	5
Karlovarský	2
Olomoucký	1
Slovenská republika	1

10. Problémy, které se vyskytly během realizace projektu

Veškerou problematiku, na kterou jsme narazili, není možno paušalizovat. To znamená, že některé problémy nejsou všude, ovšem některé problémy jsou celostátní.

A/ OSPOD

OSPOD nemá zákonnou povinnost spolupracovat s pověřenými osobami (pouze možnost spolupracovat), přestože tyto osoby často nabízejí služby, které není OSPOD schopen zajistit. Často vidí v těchto organizacích spíše svou konkurenci a tvrdí, že vykonává stejnou činnost jako pověřené organizace.

Pokud je dítě umístěno do ÚV, sociální pracovníce přestává chodit do rodiny, pouze jednou za půl roku navštěvuje dítě v ústavu, jak jí to ukládá zákon o sociálně – právní ochraně. Zde se informuje, zda rodiče za dítětem jezdí či nejezdí. Většinou se nepracuje na sanaci rodiny a nesnaží se rodině pomoci vytvářet podmínky k návratu dítěte do rodiny. Rodiny také často vnímají OSPOD jako nepřítel, jako toho, kdo má moc jim odebrat děti, a tak i případná spolupráce nemusí být efektivní.

Pokud se rodina ocitne v tíživé finanční situaci, kterou způsobil např. nepřiměřený jednorázový výdaj, nikdo rodině nepomůže jednorázovou dávkou, nebo bezúročnou půjčkou. Rodiče, kteří jsou většinou příjemci dávek státní sociální podpory, nejsou z těchto dávek schopni realizovat návštěvy dětí v ústavu, či zaplatit návštěvu dětí doma což je vykládáno jako nezájem ze strany rodičů. OSPOD na cestovné dětí za rodiči či rodičů za dětmi nijak nepřispívá, a tak není možno tyto realizovat, to samé platí i u rodičů ve výkonu trestu. Pracovníce se nezajímají o celkovou finanční situaci v rodině. OSPOD má také nerealistické požadavky na rodiny v materiálním vybavení bytů. Také velmi chybí jednorázová dávka na úhradu nákladů spojených s návratem dětí zpět do rodiny.

Zákon 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, umožňuje, aby se majitel domu stal zvláštním příjemcem dávek. Tento institut slouží k zamezení zadlužování sociálně slabých rodin. Není prakticky vůbec využíván, OSPOD nenavrhuje konkrétní rodiny, které by toto měly využít, i když ví, že mají dluhy na nájemném a službách spojených s bydlením.

Děti mají problémy se školní docházkou, s učením vůbec. OSPOD se nesnaží zajistit dobrovolníky na domácí přípravu dětí, i když je to jediná možnost, aby děti školou prošly. Jejich rodiče mají nízké vzdělání a nejsou sami schopni své děti doučovat.

Soudní dohled nad dítětem je formální záležitostí, dítě asi jedenkrát měsíčně dochází na OSPOD, kde je s ním veden výchovný rozhovor, nebo pracovnice navštíví dítě doma. Chybí jakákoli pomoc dítěti a jeho rodině během trvání dohledu.

Děti jsou odebírány z rodin pouze z bytových důvodů. Rodiče neplatí nájemné a místo toho, aby byl stanoven zvláštní příjemce dávek, tak se čeká až bude dluh dostatečně velký a majitel bytu podá návrh na soud o výpověď z bytu. Majitel, často obec, se zbaví nepohodlných nájemníků a děti končí v ústavní péči. Jejich šance na návrat do rodiny je mizivá.

Pokud je rodič ve výkonu trestu a děti jsou odebrané do ÚV, OSPOD neupozorní rodiče na to, aby nahlásili změněný počet osob pro úhrady na služby spojené s užíváním bytu. Po návratu z VT, rodič má kromě dluhu na nájemném ještě dluhy za služby spojené s bydlením.

OSPOD povoluje/nepovoluje, zda dítě umístěné v ústavní výchově pojedje na víkend či prázdniny domů. Proti tomuto rozhodnutí není odvolání, pracovnice ho ani nemusí zdůvodňovat, nevydává písemné rozhodnutí. Nepovolení odjezdu domů děti velmi tíží, často pak volí útěk ze zařízení, což přináší další problémy a rizika pro děti (děti jezdí stopem atd.). Tyto útoky také zhoršují šanci dětí na zrušení ÚV.

OSPOD nenavrhuje soudům nařízení ÚV na dobu určitou, pokud se ÚV nařizuje z důvodů výkonu trestu rodičů. Rodičům po návratu z VT trvá několik měsíců i déle, než se jim podaří získat děti zpět domů. Přitom je žádoucí „zatížit“ rodiče péčí o děti hned, resp. než si zvyknou na to, že o děti pečuje ústav.

OSPOD nemá povinnost splňovat standardy kvality poskytování sociálních služeb, které mají splňovat nestátní neziskové organizace. Tyto ještě nejsou právně závazné, ale přihlíží se k nim při přidělování finančních prostředků pro nestátní organizace. OSPOD by mělo být pilířem sociálních služeb, ale dle Ministerstva práce a sociálních věcí (dále jen MPSV) není za poskytovatele sociálních služeb považován.

B/ Ústavní zařízení

Ředitel zařízení může rozhodnout o tom, že dítě nepojede domů. Toto rozhodnutí nemusí být písemné, je zde velký prostor pro svévoli. Toto ustanovení odporuje úmluvám o lidských právech.

Špatné financování ústavních zařízení, kdy dostávají prostředky podle počtu svěřenců, motivuje ředitele k tomu, aby měl v ústavu co nejvíce dětí. Proto ani ředitelé zařízení nemají zájem na sanaci rodin a návratu dítěte do rodiny.

C/ Klienti

- stereotypy v chování rodin přetrvávají po dlouhou dobu, někdy je obtížné je změnit
- žárlivost rodin, se kterými spolupracujeme, boj chudoby proti chudobě
- zájem o spolupráci pouze ze strany jednoho rodiče
- vytváření komunikačních „šumů“ mezi klientem, námi a jinými organizacemi
- nutnost dlouhodobé spolupráce, delší než se původně očekávalo
- při kumulaci více problémů neschopnost soustředění se na jeden cíl

11. Doporučené změny

A/ Legislativní

- metodický pokyn MPSV, který vyzývá OSPOD ke spolupráci s organizacemi pověřenými k výkonu sociálně právní ochrany
- novelizovat zákon o výkonu vazby s tím, aby mohla vazba být vykonávána s dítětem
- v zákonu o výkonu trestu zavést nový institut domácího nebo víkendového vězení (a tím předcházet odebírání dětí do ÚV)
- vytvoření takové legislativy, která by obce zavazovala platit část nákladů na ÚV na děti, z jejich obvodu, a tím zajistit prevenci umístování dětí do ÚV
- novelizovat zákon o ÚV a zrušit pravomoc ředitele zařízení: zákaz odjezdu dětí domů
- zahrnout do správního řádu také rozhodování OSPOD o tom, zda dítě smí/nesmí odjet domů
- změnit financování ústavních zařízení
- zabezpečit jednorázovou sociální dávku při návratu dětí z ústavu
- metodický pokyn MPSV na zavedení standardů kvality poskytování sociálních služeb pro OSPOD

B/ OSPOD, pověřené obce

- vypracovat minimální standardy pro úroveň bydlení s celostátní působností (OSPOD posuzuje úroveň bydlení velmi subjektivně)
- povinnost sociálních pracovníků OSPOD sanovat rodinu během pobytu dítěte v ÚV, cílem vždy návrat dítěte do rodiny, pokud je to jenom trochu možné
- rodinám skutečně pomáhat, ne se snažit nalézt chyby, které by byly důvodem nařízení ÚV pro děti

- nepodceňovat emoční vazbu dítě-rodíč při podávání návrhů na ÚV
- více terénní práce, např. vybudováním sítě terénních pracovníků, kterou by mohly koordinovat např. pracovnice OSPOD
- v krizových situacích v rodině pomáhat i finančně, formou jednorázových dávek, nebo bezúročných půjček
- navrhopvat, aby majitelé bytů byli zvláštními příjemci dávek

C/ Zařízení pro výkon ÚV

- informovat rodiče vždy o všem, co se s dítětem děje
- snažit se o návštěvy dětí u rodičů, kteří jsou ve věznicí
- zásadně nepoužívat práva ředitele zařízení – zákaz odjezdu domů

D/ Vězeňský systém

- výkon trestu všem matkám s dítětem, které o to požádají (ne ty co jsou odsouzeny za tresty proti dětem)
- umožnit výkon trestu s dítětem otci, pokud dítě nikoho jiného nemá
- pokud rodič ve výkonu trestu, zajištění návštěv dítěte ve věznicí
- umožnit výkon vazby s dítětem

E/ Soudy

- jednat z vlastní iniciativy ve věcech ÚV
- nenařizovat ÚV pouze z bytových důvodů
- nařizovat ÚV na dobu určitou, pokud jsou rodiče ve výkonu trestu

12. Rozpočet projektu

Původní rozpočet projektu byl 228 tisíc Kč, faktický rozpočet byl 211 418, 70 Kč. Nejvíce se ušetřilo na poplatcích za svobodný přístup k informacím, kdy okresní úřady většinou informace podaly zdarma, dále byly ušetřeny peníze za propagaci, kdy všechna média zveřejnila informace o projektu zdarma. Předpokládaný rozpočet byl překročen u cestovního, protože nová služba – terénní asistence si vyžádala větší potřebu cestování do bydlišť klientů. Podrobnější informace o rozpočtu ukazuje následující tabulka.

	4/02	5/02	6/02	7/02	8/02	9/02	10/02	11/02	12/02	1/03	2/03	3/03	Celkem
Personální výdaje	9000	9000	9000	13000	13000	13000	13000	13000	13000	19000	13000	13000	150000
Komunik	2029,60	793,-	188,-	8321,40-	900,60,-	464,-	11479,10	564,-	0	8640,-	622	1000	35001,70

106/99	85,80	848,4	109,4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1043,60
Cestovné	198,-	179,-	501,-	562,-	1404,-	1941,-	1275,-	1854,-	1046,-	1348,-	1909	1909	14126
Propagac			5001,-						3000,-				8001
Kancel. potřeby	400,-		482,-	164,-	524,-	291,-	113	417	117	30,-	128	580,4	3246,40
Celkem	11713 ,40	10820 ,40	15281 ,40	22047 ,40	15828 ,60	15696	25867 ,10	15835	17073	29018	15659	16489 ,40	211418,7

13. Pokračování projektu

Na tento projekt navázal projekt většího rozsahu od 1. 1. 2003. Na projektu pracuje šest pracovníků, celkem na 5 úvazků. Sponzorem projektu je Nadace rozvoje občanské společnosti a MPSV. MPSV nás také zařadilo do systému poskytovatelů sociálních služeb, což zajišťuje alespoň částečnou finanční udržitelnost do budoucna.

I nadále se budeme angažovat v systémových změnách, především v legislativní oblasti.